

Gaat de landbouw water oogsten?

Dit artikel is in aangepaste vorm gepubliceerd in H2O 25/26 2000 door Dick Boland en Rob Hoekstra.

De afgelopen maanden brengt het nieuws berichten van wateroverlast in alle delen van Europa. Van Italië tot Engeland doen zich noodsituaties voor, variërend van modderstromen tot ondergelopen dorpen en steden. Ook Nederland krijgt te maken met steeds meer water. Langzamerhand dringt het besef door dat het anders moet met het waterbeheer; in Nederland, maar ook stroomopwaarts. Waterberging en waterconservering zijn daarbij de kernbegrippen. De landbouw kan een belangrijke bijdrage leveren aan een robuust watersysteem. Waterbeheerders en boeren weten elkaar echter nog maar nauwelijks te vinden. Dat is jammer, want daardoor blijven kansen liggen.

Wateroverlast

Europa heeft dit najaar veel last van water. Door hevige regenval zijn er talrijke overstromingen met modderstromen geweest in Zwitserland en Noord-Italië. Ook in Engeland, Frankrijk, Portugal en Ierland kwam de hemel naar beneden. Rivieren traden buiten hun oevers, grote delen van het platteland werden overstroomd en bedreigden duizenden woningen. Er zijn slachtoffers gevallen en de schade liep in de honderden miljoenen guldens.

Ook in Nederland valt dit jaar weer veel regen. Met name uit Noord- en Zuid-Holland wordt dit najaar overlast gemeld. Akkerbouwers in de Wieringermeer en op Texel kunnen hun late oogst niet binnenhalen. In het Westland hebben de waterschappen in november extra bemaling moeten inzetten om overlast te voorkomen. Doordat het op tijd ophield met regenen, ging het dit jaar net goed. Maar enkele jaren geleden was de wateroverlast aanzienlijk. In 1997 en 1998 konden door overvloedige neerslag de gemalen in West- en Noord-Nederland de hoeveelheid water niet meer aan. Polders konden niet meer droog gehouden worden en kelders, kassen en percelen liepen onder water. Twee jaar eerder kwam het water niet alleen van boven, maar ook van over de grens: de rivierstanden stegen hoger dan ooit. De Betuwedijken dreigden door te breken en duizenden mensen moesten worden geëvacueerd.

Het wordt natter, maar ook droger!

Behalve wateroverlast, hebben we ook te maken met tekorten. Als de voorspellingen kloppen, worden de extremen steeds groter. De Commissie Tielrooij heeft in haar Waterbeleid voor de 21e eeuw becijferd dat de komende 50 jaar de zeespiegel met 10 tot 45 cm stijgt, de neerslaghoeveelheid in de winter toeneemt met 3 tot 12%, terwijl de bodem in West- en Noord-Nederland decimeters verder wegzakt door oxidatie en klink van veen en delfstofwinning. De maatgevende afvoer van de Rijn zal met 2,5 tot 10% toenemen en van de Maas met zelfs 5 tot 20%.

Weliswaar valt er jaarrond meer neerslag, maar de verschillen tussen de seizoenen nemen toe. In de zomer treden langere perioden met droogte op door toenemende intensiteit van de buien en de stijging van de verdamping met 2 tot 8%. De zomerafvoer van de Rijn en Maas nemen af met respectievelijk 3 tot 12% en 2 tot 4 %.

Het watersysteem zal drastisch moeten worden aangepast om wateroverlast en watertekorten nu, maar zeker in de toekomst, te verminderen. Het credo van de Commissie Tielrooij is: water zo lang mogelijk vasthouden, zo nodig tijdelijk opslaan (water bergen) en dan pas afvoeren. Daarvoor is veel extra ruimte nodig; ruim 300.000 ha, voornamelijk landbouwgrond. Dat is een kleine 17% van het huidige landbouwareaal.

Meer 'Ruimte voor water' roept veel weerstand op. Grond is schaars en dus kostbaar; te kostbaar om regelmatig onder water te zetten. Toch zal de inpassing van water in het landelijk gebied - dat voor 90% door boeren wordt beheerd - plaatsvinden. Niet alleen omdat daar ruimte beschikbaar is tegen relatief lage kosten, maar ook omdat er kansen bestaan om de waterfunctie te combineren met andere gebruiksvormen.

Meervoudig ruimtegebruik

In meervoudig ruimtegebruik liggen voor de landbouw grote kansen. Relatief extensief gebruikte landbouwgebieden met rund- en melkveehouderij bieden ruimte voor een robuust watersysteem dat ten dienste staat van economisch en ecologisch waardevolle gebieden. Door water te conserveren of te bergen kan worden voorkomen dat woonwijken onder water komen te staan. Ook kan landbouw bij

een hoog peil rondom een natuurgebied verdroging tegengaan. De potenties om landbouw- en waterfuncties te combineren, worden echter nog nauwelijks benut.

Momenteel spitst de discussie in Nederland zich toe op waterberging: het aanwijzen van ruimte voor de opvang van water in noodsituaties. De Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening, die minister Pronk in december zal uitbrengen, zal gebieden aanwijzen waar ruimte voor waterberging het hardst nodig is. Grondaankoop voor berging van wateroverlast die slechts in extreme situaties - bijvoorbeeld eens per tien jaar - optreedt, is onnodig duur. Ook is het omzetten van landbouw in natuur voor waterberging niet altijd de gewenste optie. Zo kunnen sociale aspecten (leefbaar platteland) en landschappelijke en cultuurhistorische waarden er voor pleiten de landbouwfunctie van een gebied te behouden. Door zijn bedrijf af te stemmen op periodieke overstroming kan een boer ruimte beschikbaar stellen aan het waterschap. Tegen relatief geringe schade kan hij zo grote schade aan gebouwen en kapitaalintensieve gewassen voorkomen. In die situaties hebben de extensievere landbouwvormen een belangrijke troef in handen. Er valt veel voor het waterschap en de burger te winnen.

Maar waterberging alleen is onvoldoende om de overlast aan te pakken. Het verzacht de gevolgen, maar pakt de oorzaken niet aan. Waterconservering, dat wil zeggen: het vasthouden van water zodat het niet uit alle gebieden tegelijk wordt afgevoerd, doet dat wel. In de praktijk zijn er voor waterconservering voldoende mogelijkheden. Door bijvoorbeeld aanpassing van slootprofielen, plaatsing van stuwtes en inrichting van percelen als tijdelijke opvangbekkens kunnen boeren water langer op hun grond vasthouden. Als alle boeren in een gebied meewerken en de afvoergolf geleidelijk over de tijd spreiden kan het risico op wateroverlast in benedenstroomse gebieden sterk worden verminderd. Hierdoor neemt ook de claim op benedenstroomse gebieden om in te richten als calamiteitenpolder af.

Kijk over de perceelsgrenzen

Een probleem is dat wateroverlast en verdroging zich op een groter schaalniveau voordoen dan de grenzen van het boerenbedrijf. Water stoort zich niet aan perceelsgrenzen. Het is dus noodzakelijk dat boeren gebiedsgericht samenwerken. Het waterschap kan de regisseursrol op zich nemen. Zij zal het initiatief moeten nemen om met alle partijen om te tafel gaan zitten om te komen tot duurzame en kosteneffectieve oplossingen. Niet elke boer kan evenveel bijdragen aan de gebiedsgerichte doelen. Een melkveehouder kan waterconservering bijvoorbeeld eenvoudiger in zijn bedrijf inpassen dan een akkerbouwer. Voor het inpassen van een waterfunctie zijn diverse varianten van bedrijfssystemen mogelijk. Daarvoor moet de structuur van een landbouwbedrijf worden aangepast. Dit vergt financiële ondersteuning en zekerheid voor het kunnen blijven aanbieden van waterdiensten, en tevens een bedrijfsleider die water als een volwaardig product in zijn bedrijfsvoering beschouwt. Daarbij kunnen niet alleen landbouw- en waterfuncties goed samengaan; ook natuur, landschap en recreatie kunnen voor de boer aanvullende inkomsten genereren.

De ruimtelijke verdeling van de landbouwbedrijventypen speelt een belangrijke rol in de aanpak van de waterproblemen. Mogelijkheden voor waterconservering liggen in ruilverkaveling, aanpassing van inrichting van het regionale watersysteem en afspraken over teelten en teeltsystemen. In Zuid- en Oost-Nederland hebben waterbeheerders de kans deze aspecten mee te nemen in de reconstructie van het landelijk gebied.

Nieuwe afspraken en instrumenten op gebiedsniveau

Over de afvoerverdeling moeten duidelijke afspraken worden gemaakt: tussen waterbeheerders en boeren binnen één gebied en tussen waterbeheerders onderling over de grenzen van hun stroomgebieden heen. Waterconservering leidt er namelijk toe dat de buffercapaciteit van het landelijk gebied afneemt. In Zuid-Nederland zijn ruim duizend beweegbare stuwen geplaatst in boerenloten (en nog enkele duizenden voorzien). Daarmee kunnen boeren water langer vasthouden en de sponswerking van het gebied vergroten. Maar daarin schuilt ook een groot gevaar. Als iedereen tegelijkertijd het water zou afvoeren of als er veel neerslag valt op een 'verzadigde spons' zijn de problemen met wateroverlast in benedenstroomse gebieden niet te overzien.

Hoeveel de landbouw in kwantitatieve zin kan bijdragen aan het oplossen van het waterprobleem, is nog onvoldoende onderzocht. Maar resultaten van enkele proefprojecten en de perspectieven van boerenwaterbeheer zijn te kansrijk om te laten liggen. Om een duurzaam en robuust watersysteem te garanderen moeten duidelijke afspraken worden gemaakt over wanneer water moet worden vastgehouden, geborgen en afgevoerd. Dit vergt heldere afspraken en - belangrijker nog - een waterschap die de regie voert.

De overlast in Europa toont aan dat water niet vrijblijvend is; goede intenties zijn onvoldoende. Waterschappen en boeren dienen contracten te sluiten waarin prestaties en tegenprestaties over waterberging en waterconservering ondubbelzinnig worden vastgelegd. Voor het leveren van die waterdiensten zijn afrekenbare doelen nodig over de prestaties en tegenprestaties met passende financieringssystemen en beleidsinstrumenten. De tijd is rijp om dergelijke gebiedscontracten in de

praktijk te beproeven.

Over de grens

Waterconserving heeft effect op alle schaalniveaus: van de kleine polders tot de internationale stroomgebieden van Rijn, Maas en Schelde. Door lokaal water vast te houden, kunnen boeren in de westelijke polders een bijdrage leveren aan het drooghouden van bijvoorbeeld Leiden en Purmerend. Om de grootschalige overlast van de grote rivieren te verminderen, moet de oplossing bovenstrooms worden gezocht. Boeren die gezamenlijk water vasthouden in Duitsland en Zwitserland, zorgen (bij wijze van spreken) voor droge voeten in Keulen en Tiel. Voor een effectieve beperking van de wateroverlast is grootschalige en internationale samenwerking onmisbaar. Binnen stroomgebieden zijn waterschappen volgens de Europese Kaderrichtlijn Water verplicht om stroomopwaarts over de grens te kijken. Als waterbeheerders actief samenwerken met landbouw en natuur en optimaal gebruik maken van de mogelijkheden van functiecombinaties nemen de risico's op wateroverlast sterk af.

Rob Hoekstra en Dick Boland werken bij het Centrum voor Landbouw en Milieu in Utrecht.

Sluit venster